

Literatūra • menas • mokslas

DRAUGAS — šeštadienis priedas

1999 m. rugėjo 11 d.

Nr. 177 (33)

Saturday supplement September 11, 1999

No. 177 (33)

Aš tarnauju visiems

Virginija Paplauskienė

„Mielas Lietuvinkai! Tautai dirbti eik tokiu pat širdies virpėjimu, kaip eini Augštėjui aukoti. Ir nuolat dabok, ar tavo padegtieji naudos kvepalai aukštyn kyla, ar palei žemę draikosi ir tik čiaudėt kitų verčia...“

Vaižgantas

Lietuvoje ir po visą platų pasaulį išsibarsčiusiems lietuviams Juozo Tumo-Vaižganto vardas, pavardė ir slapyvardis puikiai žinomi.

Rugėjo 20 dieną švęsime jo 130-ąsias gimimo metines. Jis kunigas, rašytojas, publicistas, spaudos darbuotojas, dėsnytojas, literatūros kritikas, visuomenės ir kultūros veikėjas, muziejininkas... Turbūt nėra nė vienos dirvos, kurioje jis būtų nedirbęs ir nepalikęs savo pėdsakų.

Daug kas skaitė ir gerėjosi jo kūryba — keliuolių įspūdziais, taikliai kandžiais alegoriniais vaizdeliais, zavėjosi jo romantine apysaka *Dėdės ir dėdienės*, sielojosi skaitydami jo dramatinias apysakas — *Nebylys, Rimai ir Nerimai, Ar jau medžiai sprogsta* ir kitus kūrinius. Jo literatūrinis palikimas — XIX kūrybos raštų tomų.

Šis vardas ir dabar turi magišką galią. Išgirdus jį, mūsų užbėga šilta gerumo bangą: „Juozas Tumas-Vaižgantas — siejamas su geriu, tiesa, meile žmogui, tolerantiškumu, natūralumu, paprastumu. Jis buvo žmogiškiausias žmogus.“

Artinantis gražiam mūsų šviesuolio jubiliejui būtų pravartu prisiminti jo neuitą gyvenimo kelią. Džiugu, kad šiam iškiliam jubiliejui parngta dovana. Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto išleista knyga — *Vaižgantas. Laiškai Klimams, Vilniuje 1998 metais*. Knygoje skelbiami 399 Juozo Tumo-Vaižganto laiškai, rašyti 1918–1933 metais dukterėčioms Bronėi ir Barborai ir jų šeimos. Laiškus surinko ir, kaip didžiausią turtą, išsaugojo per įvairias gyvenimo negandas Petras Klimas (Vasario 16-osios Akto signataras, diplomatas). Vėliau šiuos laiškus leidėjams perdavė jo sūnus Petras Klimas jaunesnysis...

Laiškuose atsispindi Vaižganto pilnavertis, kunkuliojantis gyvenimas. O bendraudamas su savo artimomis dukterėmis Barbute ir Bronė, jis atvėrė savo sielą. Laiškuose atsispindi ir jo kūrybinis, visuomeninis, politinis, žurnalistinis, asmeninis gyvenimas.

Kunigas

„Dievo Motinos Gimimo šventė... yra ir mano gimimo diena... mano Motina... padariusi apžadus, kad šį dešimtąjį ir paskutinį savo vaiką, o aštuntąjį sūnų, atiduodanti Bažnyčiai... Kunigu mane padarė viena motinos malda. Prieš labai gražų Madonos paveikslą, paklūpdė mane, aštuonioliktus metus einantį jaunikaitei, ir verkdamą patį stacią, pavėdė mane dideliu tikėjimu Dievo Motinos globai. Man buvo baisiai neįauku. Aš tikioju tikėjimo neturėjau, buvau atpratęs savo tikėjimą žadinti gera malda, bažny-

čioje; bet netikįs niekados nebuvau, tai vis dėlto man rodė, lyg kažin kas tarp manęs ir nežemybių užsimezgė...“ (Kaunas, 1926 metai rugėjo 8 d.)

Istoje ir sėkmingai baigęs seminariją, Vaižgantas paskiriamas į Mintaują, į pasienį. Lenkai kunigai bijojo jo aktyvios veiklos ir kovos prieš rusifikatorius bei lenkomanus. Todėl manė, kad jam geriausia vieta provincijoje. Jis buvo kilnojamas iš vietos į vietą, iš vieno mazyčio kaimelio į dar didesnę užkampį. Bet tai anaipol nesumazino jo entuziazmo ir nesutramdė jo kūrybinių galių.

1920 metais atvykęs į Kauną, Vaižgantas apsisloja šalia gotikinės Vytauto bažnytelės. Jis paskiriamas bažnyčios rektoriumi. Uoliai ima rūpintis bažnyčios sutvarkymu, pats dirba. „Nami per šiuos lietus ir drauge per kvenų rekolokijas buvau gavęs smarkaus kosulio ir kone drėgniojo bronchito. Tebesergu, nors visur einu, dirbu šventoriaus tvorą, kasu žemes, visas purvinas ir prakaituotas...“ (1921 m. liepos 26 d.)

Jo bažnytelė pasidaro populiari šviesuomenės tarpe. Jis buvo nuolaidus kunigas. Jis kaltindavo neteisėtomis jungtuvėmis ar ne pagal „raidę“ atliekamomis apeigomis. O jis sakydavo, jog reikia džiaugtis, kad ateina į bažnyčią. Jo bažnyčia nuolat buvo sausakimša. Žmonės ateidavo pasiklausti jo įdomių pamokslų. Štai ką rašo Petriui Klimui: „...Aš niekados nieko nesmerkiau už tariamąją ir kitų bedievybę. Tai mano nuotaika, o ne išgalvotas dalykas. Tai pasergeti ir kiti nuo pat Vilniaus Viesos laikų, kada mane vadino tiltu tarp dievingų ir bedievy. Ta pati tradicija liko ir dabar. Vysk. Pr. Karevičius viešai *Tiesos kelyje* pavadino mane bedievių klebonu, o mano Vytauto bažnyčią dar seniau yra pavadinęs — praeibulum Christianismi / krikščionybės prieškambaris /“. Tai visai gera intencija. Aš jaučiuos lyg privileijuotas, kai man mano takto vyresnėji neišmetinėja, net pataikauja...“ (1927 m. birželio 16 d.)

Vaižgantą skaudino nesutarimai tarp politinės valdžios ir bažnytinės vyresnybės. Boda-manas atviro ir neramios bėdos, jis dažnai papildavo tarp nesantaikos gryn: „Nunciatūra oficialiai pareikalavo iš Metropolito, kad uždraustų kviečias solistes į pamaldas, etc. Pasirašėm. Pasirodė, kad dėl manęs. (Kr-dem.) Sako Voldemaras mane ir kitus tautininkus kunigus įskundė Nuncijui: aš, būtent, kviečias solistes, kad turis vieną mylimą, paskui jas fetuojas, orgijas kelias, etc. Iš Metropolito gavau monitum (įspėjimą). Voldemaras taip atestavęs kunigiją, politiškai su ja kovodamas, o kiti sako kr-

dem. Pasidarę Nunciatūroje intrigų kloaką... Iki šiol aplink mane nebuvo intrigų, nes aš drąsiai aiškus“. (1928 lapkr. 29). Kitame laiške: „Pirmon galvon sutarta mane padaryti 'nekenksmingą', nes aš Lietuvos visuomenėje išlaikiau gerą vardą, o pritampu prie tautininkų. Nuncijus sukaupė Amadorio, kun. Kuračio, Meleskos, bobų atestacijas, ir aš gavau dusek aiškintis Metroplitui dėl solistių ir teatro! Nepasidaviau, prikalbėjau drąsos žodžių, bet kenčiu... Kuo visa tai pasibaigs, nežinau...“ (1928 m. gruodžio 16 d.).

Juozo Tumo Vaižganto gausiai lankoma Vytauto bažnytelė, jo populiarumas daug kam kėlė pavydą. Jis nuolat buvo skundžiamas ir persekjuojamas. Jam, visuomeninkui, sunku buvo nustygti vietoje ir todėl nuolat suėdavo į konfliktus su bažnytine valdžia. Buvo skaudu, kad jis ilgus metus buvo kandidatu į kapitulą ir galiausiai nebuvo paskirtas: „Neprėmimas į Kapitulą mane smarkiai pažemino, bet visai teisingai — reikia pūsti į vieną dūdą, o aš pučia į kitą...“ Del pablogėjusios sveikatos jis atsisako Vytauto bažnyčios rektorius pareigų. Tame pačiame laiške jis tęsia: „O nuo Vytauto Didžiojo bažnyčios rektorius titulo aš atliekamomis apeigomis. O jis sakydavo, jog reikia džiaugtis, kad ateina į bažnyčią. Jo bažnyčia nuolat buvo sausakimša. Žmonės ateidavo pasiklausti jo įdomių pamokslų. Štai ką rašo Petriui Klimui: „...Aš niekados nieko nesmerkiau už tariamąją ir kitų bedievybę. Tai mano nuotaika, o ne išgalvotas dalykas. Tai pasergeti ir kiti nuo pat Vilniaus Viesos laikų, kada mane vadino tiltu tarp dievingų ir bedievy. Ta pati tradicija liko ir dabar. Vysk. Pr. Karevičius viešai *Tiesos kelyje* pavadino mane bedievių klebonu, o mano Vytauto bažnyčią dar seniau yra pavadinęs — praeibulum Christianismi / krikščionybės prieškambaris /“. Tai visai gera intencija. Aš jaučiuos lyg privileijuotas, kai man mano takto vyresnėji neišmetinėja, net pataikauja...“ (1927 m. birželio 16 d.)

Vaižgantą skaudino nesutarimai tarp politinės valdžios ir bažnytinės vyresnybės. Boda-manas atviro ir neramios bėdos, jis dažnai papildavo tarp nesantaikos gryn: „Nunciatūra oficialiai pareikalavo iš Metropolito, kad uždraustų kviečias solistes į pamaldas, etc. Pasirašėm. Pasirodė, kad dėl manęs. (Kr-dem.) Sako Voldemaras mane ir kitus tautininkus kunigus įskundė Nuncijui: aš, būtent, kviečias solistes, kad turis vieną mylimą, paskui jas fetuojas, orgijas kelias, etc. Iš Metropolito gavau monitum (įspėjimą). Voldemaras taip atestavęs kunigiją, politiškai su ja kovodamas, o kiti sako kr-

Jis nenorėjo šurmulio ir intrigų, nes, kaip rašė, „Man religija — ramintoja, ne erzintoja. Savo laiškuose jis guodžias artimiesiems: — „Prieš mane guli Jūsų laiškas, gražus, veļėjimas, kad tas, kas gali, prailgintų man gyvenimą. Rezurekcija, tyla, laišku esu gerai nusiteikęs. Ir iš viso vis labiau nusiteikiu Kristum ir jo mokslu, vis dažniau kalio, kad pasauliui nuraminti ir sudvasikinti tėra Jis vienas. Nutolimas nuo senųjų idealų nieko gera neduoda. Jaunys-

Juozas Tumas-Vaižgantas.

tės svajonės „neįvyko; tikriau — sudūzo. Lygybė, brolybė — svajonės, kai vilko idealai te-dirba egoistus. Demokratizmas, vargšų globa — tik žiaurumai. Gražiausi christia-nizmas, romantizmas, kai... yra pinigų ir žmogus pasitu-rizma. Jis mane patį seniai rupiai per savo girtas leisti. Kun. Byla antai iškoliojo mane, kam aš esąs toks paviršutinis. O aš dėkoju už tai Dievui, nes labai siekiant gi-lumų, būtų labai bloga gyventi pačiam ir nieko gera kitam“. (1926. bal. 4 d.)

Vaižganto populiarumas ir noras aukotis kitiems atvedė jį ir į universitetą.

Dėstytojas

1922 m. Vinco Krėvės-Mickevičiaus pakviestas, Vaižgantas pradeda skaityti paskaitas universitete apie spaudos draudimo laikotarpio veikėjus bei švietėjus. Jis uoliai imasi šio darbo, rašo laiškus rašytojams bei juos pažinojusiems amžininkams, prašo autobiografinių žinių, atsiminimų. Štai ką rašo viename laiške: „O darbo tiek, jog net širdis plaka, kai pagalvoji, kaip daryti, kad šis semestras nepabaigti. Pabaigoje pakels mane docentu už literatūros kursą, kurs, anot prof. Alek-nos, esąs dalis *Pragiedrulių* ir nieko bendra neturįs su mokslu. Aš sakau — bet tik klausytojai gautų vaizdą ir žinių, o kitokia forma bus tai jiems paduota, tai antrinis dalykas. Kiti duoda daug sausos medžiagos, o vaizdo del to neduoda...“ (1924. bal. 24)

Jeigu be Vaižganto — literatūros istoriko — darbas, vargu ar būtų iki mūsų dienų išlikę užfiksuoti mažai žinomi ir rašytojų gyvenimo faktai. Savo paskaitas jis išleido atskiromis knygelėmis. Taip pasirodė pirmosios monografijos apie V. Kudirką, A. Vie-

nažindį, Maironį, A. Baranaušką ir kitus. Iš viso 11 knygelių. Skaitė jis nepaprastai gyvai ir įdomiai — gestikuodamas rankomis, nenu-stygdamas vienoje vietoje. Jo paskaitos buvo populiarios. Jis rašo: „Fakultetas primetė man šį rudens semestrą skaityti apie istoriškąjį roman-tizmą. Jis mane patį seniai viliojo, bet aš jo ne per daugiausiai išmanau. Jei niekur nevažiavęs šiemet likau, tai daugiausia dėl jo gavau daug skaityti. Ir žinai, man akys at-sivėrė pirmiausia į save patį...mano jausta, kalbėta, rašyta romantiškai... Na, tai ir roman-tizmas misionieriui man labai piga; nereikia deti pa-stangų, tai savaime išeina“. (1927. VII. 25)

Daugiau nei septynerius me-tus Vaižgantas dirbo universi-tete. Jo silpni plaučiai ir bronchų ligos privertė atsi-statyti iš pareigų. Jo nuo-pelnai neliko neįvertinti. Vie-name laiške rašo: „Vakar per Num. fakulteto tarybos posėdį nuspręsta pagerbti mane Lite-ratūros daktaro honoris causa laipsniu. Tuo momentu man ta naujiena nepadarė įspū-džio, o šiandien jaučiuos nu-lenktas; tai labai aukšta garbė. Žada dar aukštesnė: fa-kultetas kreipsis į viso univer-siteto tarybą, kad ji pripažintų mane savo Garbės profeso-riumi. Aukščiau bebūs sostas Danguis karalystėje, tik ten feljetonais neįsiperkama, o ki-tokių brangenybių kaip ir nėra... Studijų neketinu mesti. Fakulteto draugai — geri buvo draugai. Tegul jiems Die-vas užmoka. Garbės titulai man asmeniškai nebėra reika-lingi: kur gi aš su jais benu-važiuosiu? Bet, jei mano as-muo gali ką padabinti, ne-suteršti, tai tuo esu patenkint-as...“ (1929 m. bal. 18 d.)

Po kiek laiko jis parengia studiją apie lietuves moteris — rašytojas, skaito universi-

tete, jis džiaugiasi, „kad suei-na 150 ir daugiau mergų ir bernų klausytis ir bendradar-biauti“. Vaižgantas derino dėstytojo darbą su plačia vi-suomenine — kultūrine vei-klą.

Darbas kultūros baruose

Darbas žmonėms jam buvo šventas, jis sakė, kad „Geriau dirbti su bet kuo kultūrai, kaip, sabotuojant kitus, pa-čiam nieko neveikti“. (1924 m. sausio 13 d.) Jis netausoj savo jėgų. „Mes dabar esame jubilatų konsteliacijoje. Čia Griniaus 60 m. sukaktis, čia Basanavičiaus 75 m. amžiaus ir 50 m. literatūros darbo, čia Krėvės 20 m. raštų, čia Varno 20 m. piešybos. Aš nebetiesiu visus apgiedoti, visiems pa-negiriku prirašyti. O prirašiau jų per šiuos ketverius metus devynias galybes...“ (1926 m. lapkr. 14) Kitame laiške: „Tu-rajau juodadario rolę. Apie Spaudos atgavimą kalbėjau 'Saulės' rūmuose, universiteto rūmuose, Vytauto bažnyčioje, Valstybės teatre, Karo muzie-jaus sodelyje ir Šaulių sa-jungos saleje... O šiandien dar universiteto teismas, šešios bylos. Aš esu — „humanitarų sąjūne“, taip prof. Krėvė yra pasakęs... (Literatūros paskai-tos — teismai. V.P. 1929 m. geg. 10 d.).

Nuo pat jaunumės Vaiž-gantas dirbo kultūros ir vi-suomenės darbu. „Nuo pat 1896 m. aš ne per vieną va-sarą nesijaučiau visiškai lais-vas ir sans souci (be rūpesčio). Vis susirūpinęs, jei nedirbęs; vis sargyboje — tai kunig-iškių, tai tautiškių reikalų. Kitas daug daugiau padirbs, o protarpiais ir sau papataikau kaip vien reikiant. O man taip išeina, kad visados gurstu; net ir tada, kai nieko neveikiu. Į galą amžiaus, kai visokie ai-stringi nerimai nutilo, dirbu itin atsidejęs. Ir vėl nenutai-kau saiko. Dirbu, kol tik pagai-liu, 3-4 mėnesius, dienoje po keliolika valandų. Ir produk-tyvumas esti nematytas...“ (1929 m. rugpjūčio 17).

Gyvendamas Kaune, Vaiž-gantas priklausė daugiau nei 20 organizacijų: „Aš dar per jaunas (63 m.) užsidaryti bokšte, atsiskirti nuo didurio nuo visa to, kur gyvenimas kunkuliuoja. Matai, aš dar te-beesu daug kam reikalingas. Tebedirbu: Kat. blaivybės dr. vicepirmininku, studentams šelpiti draugijoje pirmininku, Vilniui vaduoti sąjungoje val-dybos nariu, Lietuvių švedų draugijoje pirmininku, Žur-nalistų sąjungoje ir Liet. šau-lių sąjungoje garbės teiseju, Neolituanijos korporacijos ir L.T.J. „Jaunosios Lietuvos“ garbės nariu, XXVII knygos mėgėjų dr. kasininku, vysk. Val. paminklų statyti komite-to kasininku... Anot kun. Biki-no, iki šiol Lietuvoje dar nebu-ve nė vieno 'skandalo', kur aš nebūt dalyvavęs; inž. Ir kan. Prapuoleniai dėl to kažkaip išvedžioja, kad aš esąs visur esantis... Visur tampo, nera-mas, kurti — rašyti kliudo. Priimu kasdien po keliolika interesantų, kasdien bėgu į miestą bent keliais svetimais reikalais...“ (1932 rugpjūčio 6 d.) Išties jis visą gyvenimą rū-pinosi svetimais reikalais.

Užtarėjas

J. Tumo — Vaižganto var-

das buvo populiarius. Pas jį ei-davo užtarimo prieš valdžią prašyti, rekomendacinių lai-škų, galų gale ir pinigų skolin-tis. (Kurį jis tikrai neturėjo.) Ir jis užtardavo — kam stipen-diją parupindavo, kam darbą surasdavo: „Aš retas svetias prezidentūroje; tik reikalu užėinu, kai kas išprašo patar-pininkauti. O to gero gana. Lietuvoje mano, kad aš esąs baisiai galingas, mano vardan nei prezidentas, nei premje-ras, nei ministeriai neatsisaką padaryti prieš įstatymus ar prieš tvarką...“ (1929 birz. 13 d.). Jis užtardavo ir kitaip mąstantius, ir į valdžios ne-malonę pakliuvusius: „Kovai su valstybės tvarkos griovi-kais įvesti karo lauko teismai, patys smarkiausiai ir patys ūmiausieji. Tam teismui teko nemažai studentų, jų tarpe ir vienas mano klausytojas Va-lančius, visiškai jaunutis, fa-natikas, socialdemokratas. Aš padėjau savo parašą memo-riale, kad studentų neteistų karo lauko teismas: jo pro-cedūra tokia pat, kaip ir civili-nio teismo. Tuo mano parašu pasidžiaugė ir nebūtų išvadų padarė soc.-revol. 'Pirmyn' 14, o mūsų valdžios atstovai už tai mane peikė. Penkių byla išaugo į 29 bylą; pusę jų gavo mirties bausmę. Nusigandom, kad žinotumei... Aš ėmiau pul-dinėti į Karo ministerį, į presi-dentą, atakuoti per telefoną ir telegramomis. Turbūt visuo-menė ir plačiau reaguavo. Ir buvo gi paskui džiaugsmo, kai valstybės prezidentas ėmė ir visiems, be jokių išimčių, mirties bausmę kasavo! Aš mu-šiau prezidentui Smetonai en-tuziastingą dėpešą: „Hosanna Tautos vadui, kurs kraują už kraują nemoka! Palaiminti gailėstingieji!“ (1929 m. liepos 31 d.)

Politikas

„Oi, kokių mūsų esama ne-brendėkų politikoj! Šauk-tumeis Dievo apvaizdos ir di-rektyvos, ale, kad ir tą patį Dievą baigiamo nustumti ša-lin iš gyvenimo. Neber idealų, apie juos joks rašytojas ne-beužsimena...“ (1926 m. lapkr. 14). „Aš katalikas ir de-mokratas, taip pat tautinin-kas, bet partijų atsisakau ir nė prie vienos nebebusiu“. (1927 m. gruodžio 25 d.) Sun-ku buvo atsilaikyti Vaiž-gantui, matant kaip vyksta politinės kovos. „Neutraliu išbūti, kai tiesiogine mano vy-resnybė kovoja su gerbiamaja mano vyresnybe, nėra galima. Aš nesikišu į pačią kovą, del to esu kaltinamas, kam neesu solidarus su Lietuvos vysku-pais ir ardaivienybė, bent faktiškai dirbdamas kultūrai su valdžios žmonėmis. Man dabar uždrausta deti raštai, sakyti prakalbais tautininkų laikraščiuose ir organizacio-se...“ (1931 m. sausio 6 d.)

Vaižgantas negalėjo supras-ti, kodėl visi negali dirbti var-dan Lietuvos, vardan bendro labo. Jis tiki, kad ateitis šviesi: „Kaunas susipainiojo pagreitintojo statyboje ir tvar-koje, ir troškina savo piliečius. Visi pykstamame, baramės, kišenes čiupinėjam, bet sielos gelmėje visiems mums šviečia tvarkos ir nuosavybės saulė. Ateis laikas, kai Kaunas bus pagaliam susitvarkęs ir jau toks ordinariškas, kaip Jūsų Paryžius...“

(Nukelta į 2 psl.)

Visur jo būdavo pilna

Zenonas Šteinys.

Gimė 1946 m. liepos 3 dieną Lietuvos pakrastyje — Kybartuose.

1971 m. baigė Kauno taikomosios dailės technikumą (dabar — aukštesnioji meno mokykla).

Dirbo keramiku, akmentais, tinkuotoju, dailininku — freskų restauratoriumi Vilniaus bažnyčiose, savitraščių *Kalba Vilnius*, *Pirmadienis* meninių redaktoriumi.

1984 m. baigė Aukštuosius kino režisierų ir scenarijų kursus Maskvoje (animacinių filmų režisūra) ir Lietuvos kino studijoje kūrė animacinius filmus.

Respublikos bei užsienio spaudoje satyrinius humoristinius kūrinius spausdino nuo 1968 m.

Nuolat dalyvavo karikatūros darbų parodose, kuriose ne kartą pelnė pagrindinius apdovanojimus. Dalyvavo daugiau kaip 70 tarptautinių karikatūros parodų bei konkursų: JAV, Didžiojoje Britanijoje, Italijoje, Belgijoje, Kanadoje, Turkijoje, Vakarų Vokietijoje, Graikijoje, buvusioje TSRS bei Rusijoje, buvusioje Jugoslavijoje, Čekoslovakijoje, Bulgarijoje, Lenkijoje.

Premijas pelnė:

Kai suskaičiuoju savo kartos velionius, kurie dar galėjo (ir turėjo!) gyventi ir kankintis po saule bei mėnuliui, kurti, gert vėją ir myleti moteris, nugara nueina šurpas. Pernelyg jų daug, pernelyg anksti, nelaiku išėjo! Tik ar kada būna „laiku“.

1971 m. — Skopjeje (Jugoslavija), 1976 m. — Knokke-Heist (Belgija), 1977 m. — Tolentino (Italija), 1980 m. — Taline (Estija), 1982 m. — Trento (Italija), 1989 m. — Prahoje — (Čekoslovakija). Du kartus kūrinių buvo įvertinti diplomais (1981 m. — Jugoslavijoje ir 1988 m. — D. Britanijoje).

Nemaža darbų yra įsigiję įvairūs pasaulio muziejai bei privatus kolekcininkai.

Surengė 7 personalines karikatūros parodas Lietuvoje, taip pat 1993 m. — Krokuvoje (Lenkija) ir 1995 m. — Gotlande (Švedija). Iliustravo 5 knygas suaugusiems ir 2 — vaikams.

Lietuvos žurnalistų sąjungos narys nuo 1978 m., Kine-matografininkų sąjungos narys nuo 1991 m.

Lietuvos kino studijoje su-kūrė 5 animacinius filmus — buvo jų režisierius, dailininkas bei scenarijų autorius arba bendraautorius: „Buvo buvo kaip nebuvo“ (1984), „Dokumentas“ (1988), „Kadaise Lietuvoje“ (1988), „Ironmedis“ (1993), „Batas“ (1998).

Mirė 1997 m. kovo 5 d., ir palaidotas sostinės Antakalnio kapinėse.

Zenonas Šteinys vienas iš daugelio, vienas pačių ryškiausių. Štai jis pavežėja mane savo žalsvu Opelio iki Mariosios studijos Kalvarijų gatvėje, tvirtai sutariam del drauge rengiamo satyros ir humoro puslapio dar garsiojo S. Stomos vadovaujamos Lie-

tuvos žiniose, ir apsisukęs nuriada centrop. Nė menkiausias nuojautos, nė ženklo, kad tai, deja, jau pats paskutinis mūsų pasimatymas ir paskutinė kelionė. Iš Rašytojų sąjungos į Kalvarijų gatvę...

O susipažinome bene 1975 metais, kažin kaip nepastebimai. Jau buvau įsidėmėjęs Zenono karikatūras *Nemune* ir *Šluotoje*, gal dar kur nors. Jo andai buvo visiškai kitokios — stambus brūkšnis, akivaizdžiai siekiantis pralinksmin-ti ir priversti nusišypsoti. Tai dažniausiai pavykdavo jau tada.

Visur to Zenono būdavo pilna! Visi jį pažinojo, nedavė ramybės nei dieną, nei naktį! Jis niekad neatsisakydavo. Reikia nupiešti — pernakl sėdės. Reikia kur pavažiuoti, važiuos, viską palikęs. Net ne per daug artimas bičiulis galėjo pas Zenoną drąsiai pasibelsti ir vėl metą. Ne vienas tuo ir pikt-naudžiavdavo. Gyvai domėda-masis daile, istorija, kinu, lite-ratūra, stengdamasis aprėpti ir susiurbti visą kultūrinį „plano toną“, Zenonas atsk-leidė save karikatūrose, ku-rios ilgainiui darėsi vis filoso-fiškesnės, gilesnės, neviena-dienės. Tikra tiesa: didžiama Zenono darbų ir šiandien nė kiek nepasėnė. Tikiu, kad jie visuomet bus aktualūs. Jau vien tasai ciklas „Gyvūnai ste-bi mus“. Žmogus ir gyvūnija — tai tarsi susikeičia vietomis. Jei, žiūrėdamas tuos darbus, ir nusišypsosi, tai labai jau ne-linksmi, skeptiški ir gailiai: štai kokie mes, žmonės! Būda-mas puikus piešėjas, portretis-tas, šaržuotojas, Zenonas kone visą gyvenimą labai savitai in-terpretavo ir Don Kichoto bei jo malonų temą. Dar soviet-mečių juo domėjosi užsienio dailės mėgėjai. Zenonas daly-vavo dešimtyse užsienio paro-dų, karikatūros bienaliu, pel-nė daugybę apdovanojimų, ta-čiau tik paskutiniaisiais oku-pacijos metais jį vargais nega-lais išleido atsiimti kažkokio prizo į Bulgariją. Karikatūra sovietmečiu irgi turėjo tarnau-ti ideologijai, kaipgi! Galėjai plakti ir kalti prie kryžiaus girtuoklius, lėbautojus, švais-tūnus, biurokratus, šmaikš-tauti kokias nors „nekalta“ bu-tine teme. Tik, šiukštu, ne-lįsk ne į savo daržą! T.y. ten, kur viską tvarko ideologai ir politrukai. Su ideologijos sar-gais teko susidurti ir Zenonui. Kartą jis pats sumanė pasius-ti savo visai nekalta karika-tūrą į „supuvusius“ Vakarus. Nuėjo į pašta ir pasiuntė, be-rodas, į Belgiją. Ir žinai, pasa-koja jis man, po kokios sa-

Lietuviai „padeda“ vienas kitam. Zenono Šteinio karikatūra.

vaitės išsikviečia mane Pra-nas Gudynas, priekaištینگai žvelgia į akis ir sako: Ojoj, tai ką man dabar su tavim da-ryti?! Ir parodo tą voką, skirtą belgams, ar kam ten. Pasiro-do, vokas buvo atplėštas, pate-ko „kur reikia“ ir, nors pats piešinys tikrai buvo nekalts, užkliuvo antroji jo pusė — pil-na antspaudų, leidimų spaus-dinti, platinti ir t.t. Ar žinai, sakė P. Gudynas, ką tu pada-rei? Juk jie, žalciai, parodoje išskabins ne tavo meilės porelę, o būtent kitą pusę! Kaip tary-binės meno cenzūros „šedev-erą“! Štai kaip buvo. Kitą sykį Zenonui net iš Kanados atėjo puikiai išleistas karikatūros parodos katalogas, kuriame būta ir jo darbų. Pats, menu, esu jį vartęs, Zenonui dar gy-venant Žvernyje. Šikart apsi-ziopsojo ir pats saugumas: ne-pastebėjo politinių karikatūrų skyriaus, kuriame dominavo Brežnevas. Vaje, vaje! Pame-nu, kad ir tokią karikatūrą: Brežnevas vograuja apie tautų laisvę, o jo burnoje įsikibęs į dantis — grotas, tupi tarybi-nis žmogus ir klibina juos! Kaip čia tas saugumas pralei-do?! Teko katalogą atiduot, apsižiūrėjo, prisistatė. Veltui Zenonas prašė: Jūs išsiplėš-kit, kas jums nepatinka, o kit-ką palikite!

Bet ir anuomet būdavo sma-gių švenčių, parodų, kelionių. Visa Lietuva sugužėdavo į Ba-landžio pirmosios šventės epi-centrą — kasmetinę karika-tūristų parodą P. Cvirkos g. (dabar Pamėnkalnio) salone! Zenonas buvo vienas tos paro-dos „dvasios tėvų“, organizato-rių, entuziastų. Puikiai prisimenu mūsų ke-lionę į Talino humoro šventę 1976 metais. Skridome — V. Ajauskas, I. Bereznickas, Z. Šteinys ir aš. Kaip mes tada pavydėjome estams! Puiki or-ganizacija, konferencija, išvy-ka jachtomis, masinis (bet vis tiek puikus!) renginys Kadrio-rogo parke. Bet ir ten būta akibrokštų: išėjo iš konferen-cijos salės pertraukus metu, vestibulyje jau neberadome ką tik kabėjusios juodojo hu-moro parodos!

Su Zenonu nemažai keliau-ta. Išimtinė kelionė pripu-čiamu plaustu nuo Gardino iki Prienų tiltų (plaukėme trise — Zenonas, Valentinas Ajaus-kas ir aš). Dešimt parų gyve-nomė ant vandens, aplankėme visus panemunės bažnytkai-mius, bet labiausiai mano ben-drakeleivius nustebino Nemu-naitėje sutiktas brolis Liudvi-kas, vienintelis tuomet gyvas ir sveikas vienuolis pranciš-konas su sandalais ir abitu, persijuosęs pantiu ir vis gied-rai tebesišypsąs. Zenonas taip juo susizavėjo, jog net šnekino vienuolį leistas plaustu drauge iki Alytaus! Senukas irgi ge-ras — tuojau sutiko ir tik jo šeimininkė bei mudu su Valiu-mi šiaip atšnekejome...

Smagu buvo viešėti ir 1979 metų vasarą Zenono tėviškeje Kybartuose. Čia jis pažinojo kiekvieną kamputį, kiekvieną žmogų, kiekvieną senoviską daiktą. Tuomet drauge pa-traukėme į Rytprūsių pusę, nusidanginom net iki paties Karaliaučiaus, Krancio, jūros...

Ilgiausiai Zenonas Šteinys pragyveno savo garsiajame pusrušyje Užupio 7. Tuomet Užupis dar nebuvo numylėta menininkų Meka. Tai buvo iš-ties „kitas miestas“ su savais papročiais ir gyvenimu. Tas Zenono būstas ilgainiui virto bendraminčių susibūrimo vie-ta, savotišku klubu. Reikėtų tik pavytyti storulę Zenono Svečių knygą, tada išvysime — kas tik pas jį nesilankė!

O Zenonas vis dirbo. Di-džiausia jo svajonė buvo išvys-ti savo karikatūrų knygą. Il-gai jas atrinkinėjo, pats pa-darė gražų knygos maketą. Deja, karikatūros knyga Lie-tuvoje ligi šiol tebėra rete-nybė. Kaip retas kitas, Zeno-nas visus tuos metus kaupė savo archyvą. Ne savo šlovei — kas nors juo dar pasinau-dos! Ko ten tik nėra — lite-ratūra apie daile, straipsniai iškarpos, katalogai, laiškai, autografi, nuotraukos... Ne-gali sakyti, kad jis būtų stoko-jęs dėmesio, draugų pagarbos. Veikiausiai priešingai. Tik to pra-keikto laiko likdavo vis per mažą. Nuolat sukdamas draugų rate, Zenka per naktį atlikinėdavo „skubius užsaky-mus“, kurie paprastai niekad nesibaigdavo. O kam krauna, tas ir veža.

Atskira kalba būtų apie Z. Šteinio animaciją. Jis tarėsi čia atradęs savo antrąjį (o gal tikrąjį?) pašaukimą. Su savo filmukais ne kartą dar spėjo apsilankyti Skandinavijos ša-lyse, Islandijoje. Po tokių ke-lionių grįždavo atsigavęs, pra-tyšėjęs, kupinas noro dirbti toliau. Netikėta mirtis ir už-klupo jį tik pusiaukelėje — be-

Aš tarnauju visiems

(Atkelta iš 1 psl.)

Aš laimingas, kad man teko gyventi lietuvių kultūros, valstybės ir sostinės kūryboje. Tai įdomu. (1931 m. spalio 13 d.) Apie save jis rašo: „Nesuu pridarys jokių kriminalinių nusikaltimų, tai man ramu, ir kiti pasidžiau-gia, matydami šviesų mano veidą. Ir nebūčiau šviesus, rel-nušvites, kad būčiau politikos pragaro katilė. Ten visų prus-nos perkrypusios neapykanta ir kito kito panieka. Per šias vardines mano butą pavertė „gelių sankrova“, taip sakė, davė man ir cicilikai... Man tos gelės ir jų davejai buvo kil-niausi gyvenimo pragiedruliai; tai nieko dyvu, kad aš visiems prietelingai šiepiuos, nieko ne-kęsti nemoku...“ (1927 m. bal. 19 d.) Pavargęs nuo politinių rietenų jis atsidėdavo kūry-biniam darbui.

Kūryba

O Kaune jo būta produkty-vaus. Papildo, perdirda savo *Pragiedrulius*: „Tavo, Petrai, gražus atsiliepiamas mane pa-tenkino (kam gi nepatinka, kai giriamas)... Savo *Pragie-drulius* kaišioti, kad juos, bent dalimi parodytų Europai, aš nesu-sipratau. Bet jei Tau tik-rai rodos, kad *Pragiedruliai* Europai būtų naujiena, skel-bių surastą naują tautą-lie-tuvius, tai gal ir gerai būtų kai ką išvertus prancūziškai. Aš joks sintetikas, tai ra-šydamas šį raštą, neturėjau galvoje jokių platybų, nei siaurybių; neturėjau prieš-akis nei pačių skaitytojų, nei noro juos paveikti. Aš rašiau ką tikra iš savo pergyvenimų atmindamas, gabalais, ne vienu užsimojimu; paskui su-durstiau, net nebandydamas jų susiūti... Be to, čia mano ne „kūrinys“, visa tai yra buvę siaurybių, yra jau buvę ir mano sieloje...“ (1926 spalio 28 d.)

Kaune jis parašo ir *Norma-no vėžius*. „Mane senokai gun-do pabaidyti mūsų vyrus nuo svetimtautių pačių, kurios su-ėda šeimyninį mūsų gyve-nimą, neprileidžia, kad mes pradėtume susidarinti tikrai lietuvišką inteligentišką šei-myną... Ir vis dėlto susidarė vos konspektas, be dialogų, be kitokių meno priemonių, labai didžiulio veikalo, kuriam tek-tų paskirti bent penkeri metai netrukdomo darbo, o ne de-jautas mėnesių trukdomo darbo. Rašiau, švėsdamas visokias bažnytines ir valstybines šventes, skaitydamas univer-sitetė ir kvodamas studentus. Nesudraskiau tik dėl to, kad man pagailo publicistinės rašto dalies, surašytų Kauno

tradicijų, tendencijos įkalbėti, kad į susituokimą žiūrėti šiek tiek idėjiškai, ne vien kū-niškai... Senstu, čiort vozmī (velnias griebtų), nebeuži-degu, tai bemoku gražbyluoti. Visa laimė, kad atsargoje tu-riu senatvei — literatūros istoriją pasakoti. Tam kitoki reikalavimai. Menininko ma-nės nebūta ir nesama. Tau pirmam ir vienatiniam iš-pažįstų savo susigrauzimą dėl tariamosios savo „kūrybos“, ku-rios tačiau nemanau mesti...“ (1928 m. birželio 18 d.) Jis buvo populiarus ir rašytojų tarpe. „Susitvarkė Lietuvių rašytojų draugija, ir, mano bėdai, jos pirmininku mane išrinko. Dalyvavo 31, gavau 30 balsų. Vadinas, net tarp jaunųjų rašytojų esu popula-rus. Norėt jiems patarnauti, bet kad nebeapgaliu. Vienas liezuvis beliko ir išvaizda, tai dėl jų tebevaizda jaunu...“ (1932 m. lapkr. 22 d.) J. Tu-mas buvo atviras savo lai-kuose su giminaiciais. Jų draugystę jis labai brangino.

Per visą savo gyvenimą jis buvo gavęs ir įvairių apdova-nojimų. „Ačiū sveikas, pasvei-kinęs mane antros žvaigždės! Berods, Vytautui Didžiajam aš esu kiek patarnavęs, valdy-damas jo įsteigtąją Kauno pi-lies bažnyčią — aš pirmas emiau sudarinėti Kaunui vy-tautinės sostinės opiniją. Ir iš viso senajai tradicijai atgyti aš padariau pradžią — Kaunas gi buvo nuo tradicijų nuplikin-tas, kaip gatvės nuo pastatų: aukšti namai kliudė fortams, skaisiti tautinė tos vietos tra-dicija kliudė rusifikatoriams. Šiandien, ačiū Dievui, Kaunas sulietuvėjęs savo dvasia, ne vien savo išvaizda... Ordino taryba buvo man prisprendusi net pirmo laipsnio Vardo or-diną, girdi tokį Vaidgantą vieną teturime. Tik, ačiū jam, prezidentas nesutiko; girdi, di-desni būtų už didžiuosius, ar kaip ten. Negaliu skustis, vi-suomenė reikiša man labai daug simpatijų gatvėje, auto-buse, universitete, teatre, su-sirinkimuose. Nesimato net tautų ir luomų skirtumo. Ir teisinga — aš tarnauju vi-siems... (1932 m. rugšėjo 17 d.)

Jau šešiasdešimt šešeri me-tai prabėgo po Juozo Tumo-Vaižganto mirties. Daug Ne-muno vandens nutekėjo, bet gyvenimo vilnys taip ir neat-plūkdė mums kitų tokio šviesuolio, kuris „tarnautų vi-siems“. Tarnautų, o ne val-dytų! Kuriam rūpėtų Lietuva su visais joje gyvenančiais ir vargą kenčiančiais žmonėmis. Dieve, kaip mums trūksta tokių Vaidgantų!

lydėjome jį į Antakalnio ka-pines.

Ir visgi, eidamas Vilniaus senamiestiu, rodos, lauki: štai iš už kampo ims ir išnirs Ze-nonas Šteinys — vel kur nors skubantis, amžinai nespėjan-tis, nuolatos kam nors pri-sizadėjęs tada ir tada būti ten ir ten. Manau, ne man vienam šitaip. Tuštesnis be jo paliko ir vis gražėjantis Užupis, ir vi-sas Vilnius. Bet vartai Zenono karikatūras ir kazkelintą kar-tą vėl nusišypsai iš jo pagavų, sąmojingų pastebėjimų. Jos jau amžiams įėjo į mūsų šio žanro aukso fondą. O siūrė-damas jo animaciją, tarsi jauti šalia stovintį Šteinį ir girdi: ak, čia reikėjo truputėlį kitip! Kol taip yra, jis gyvens. Ta-biau net už kai kuriuos gyvus. O kai šitaip pamanai, šviesiau pasidaro.

Jurgis Kunčinas

Zenono Šteinio karikatūra.

Leidiniai

Šakių monografija

Dabar Šakiai yra tvarkingas rajono miestas, turįs per 7,300 gyventojų. Aplankiau tą Kazlų Rūdos girių pakraštį 1977 metais. O dabar galim pasigėrėti išsamiu veikalu: Algimantas Miškinis. *Šakiai 1599-1999*. Leidykla „Ramona“, Marijampolė, 1999; 360 puslapių, apie 130 paveikslų. Tiržas 1,500. Redaktorė Marija Rutkauskienė. Knygos išleidimą parėmė Lietuvos kultūros ministerija. Tai jau trečia profesoriaus Miškino knyga apie Užnemunės miestus. Kitos dvi yra: *Marijampolės miestas iki 1940 ir Kudirkos Naumiestis*. Ankščiau to autoriaus išleista keliolika urbanistikos knygų. Visa jo raštų bibliografinė rodyklė išleista Vilniuje šių metų pradžioje.

Naujosios knygos apibūdiniui panaudoti kelias su trumpintais ištraukais iš autoriaus Algimanto Miškino praradimų. 1999-ųjų Šakiams reikšmingi ne tik tuo, kad suėjo 400 metų, kai dokumentuose paminėtas šakių kaimas, iš kurio išaugo miestas. Šiais metais dar sukanka: 310 metų nuo pirmosios katalikų koplyčios šakiuose statybos; 280 metų nuo pirmojo šakių vardo paminėjimo; 80 metų nuo šakių apskritys įsteigimo. Tad 1999 metų išvakarėse parašyta knyga, apibendrinanti gana negausią ir kai kada net kontroversišką „vertinimą“ medžiagą, yra bandymas pateikti kaip įmanoma išsamesnę ir pagal galimybes objektyvesnę šakių istoriją. Pasirodė, kad negausūs Gelgaudiškio dvaro, kuriam šakiai priklausė, archyvai nepakankamai išsamiai apibūdinti kaimo — miestelio — miesto raidos etapus. Dar nerasta duomenų nuo 1599 iki 1689 metų, kada įsteigta koplyčia. Mažoka duomenų ir nuo 1945 metų apie aktyviąją rezistenciją šakiuose bei miesto viešąjį gyvenimą sovietinėje okupacijoje. Kita vertus, pavyko rasti anksčiau nežinotų dalykų, kurie įvairiai papildė bei patikslino miesto praeities faktus, pradedant seniausiais — šakių priklausymu bei įkūrimo datos išsiaiškinimu ir baigiant jį naikinimu Antrojo pasaulinio karo tikrųjų kaltininkų įvardijimu ar samoningai iškreiptu sovietmečio įvykių atskleidimu (cituota iš autoriaus Pratarinės).

Profesorius Miškinis rašo ne sausaknišniai, bet gyvenimiškai, lyg kokią biografiją, su dramatine įtampa. Kaip ekrane kinta gaisrai, atsistatymai, teismai dėl pinigų, mokesčių našta, gatvių purvas ir nauji grindiniai, sukilimo epizodai ir jų pasekmės — eg-

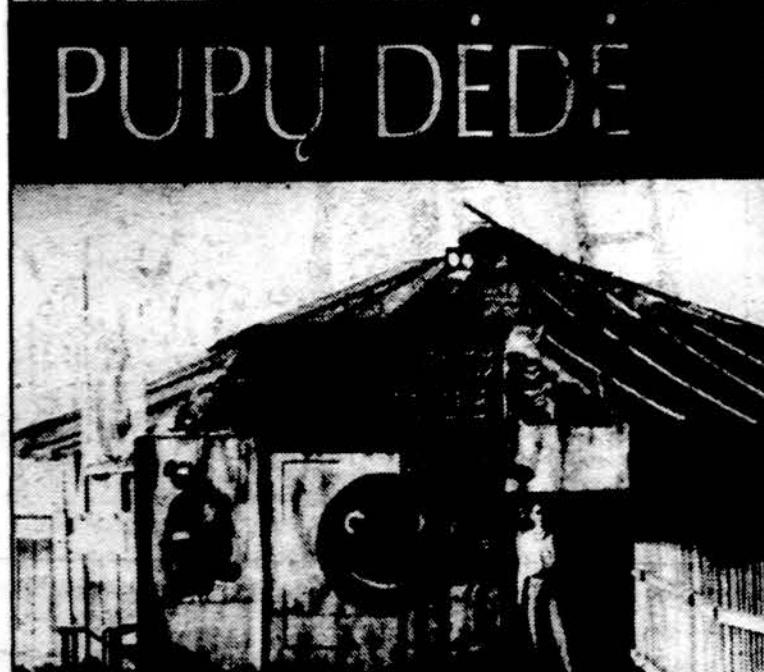
zekucijos. Buvo ir skaidrių prošvaisčių tame Užnemunės lygumų miestelyje. Pavyzdžiui, Vinco Kudirkos suorganizuotas styginis kvartetas ar pirmieji lietuviški teatro bandymai. Keletas mano atsiktinai parinktų ištraukų turėtų pailustruoti, kaip rašo Miškinis, į ką nukreipia skaitytojo žvilgsnį.

Per 1787 metų gaisrą sudege 56 namai: 44 žydų, 12 — katalikų. Nuostoliai siekė 157,890 auksinių. Sudegė apie 3/4 visų miestelio namų. Sudegus klebonijai, kunigas persikėlė į kunigaikščių Čartoriskų dvarą čia pat, greta miestelio. Nuo 1798 m. tą Gelgaudiškio dvarą valdė Prūsijos baronas Teodoras von Keudelis, nupirkęs dvarą su kaimais ir šakių „bažnytkaimį“ už 40,000 raudonųjų. Įgyvendindamas Prūsijos valdžios politiką Katalikų Bažnyčios atžvilgiu — atimti iš bažnyčios žemes, skyrus pinigų ir kai kurių pragyvenimui reikalingų kitų dalykų. 1801 m. šakių klebonas pasirašė sutartį su T. von Keudeliu dėl bažnyčiai priklausiančio Kereplio palivarko pakeitimo į dvarininko palivarką Žemajame Gelgaudiškyje ir kompensacijos. Klebonui buvo skirtas 130 talerių metinis atlyginimas, 10 achielių malkų, ganykla dviem karvėms, daržas ir pievos gabalas prie klebonijos. Tuo metu dėl ganyklų gincijosi šakių žydai su tuo dvarininku ir bylinėjosi tarp savęs dėl odų apdirbimo: Girša Natalys, Isakas Boruchas, Moze Leizeris ir Izraelis Šmerlas.

XVIII-XIX amžiuje šakiuose visiškai dominavo žydai, tad jų buvo ir burmistras. Dėl to miestelio istorija yra lyg ir tos žydų bendruomenės istorija. Katalikų parapija buvo remiama ne tiek miestelėnų, kiek apylinkės lietuviškų kaimų. Nenuobodus gyvenimas buvo ano meto šakiuose. Štai 1816 m. tas pats von Keudelis „padavė šakių žydus į teismą už tai, kad šie ne tik neatidavė jo tarnautojams Kereplio gatvės Morthelio Hyrno name dviejų pasislėpusių rekrutų, bet, burmistrai Jurazjevičiui su seniuais Gromackiu ir Grigu bei kitais nuejus jų išsivesti, pakėlė triukšmą; subėgę žydai (apie 300) sumušė ir išvaikė dvaro tarnautojus bei jų pagalbininkus“ (iš Lietuvos valstybės istorijos archyvo bylų). Nepaisant visokių suvaržymų ir duoklių dvarui, šakiai augo ir 1851 metais turėjo 2,447 gyventojus (2,118 žydų). Vieton sudegusių namų naujus statė aplinkinių kaimų dailidės. Vienas jų buvo Antanas Škaisgiris iš Piktžirnių kaimo: iki 1846.04.07 pagal sutartį su Gersonu Gundelskiu jis pastatė namą savo kaime, o iki

1846.05.14/26 sėkmingai atgabeną jį į miestą ir paėmė už tai 35 talerius.

Miškino knygoje yra smulkmenų apie 1863 metų sukilimą ir jo pasekmes. Į šakius buvo atvykęs pats Vilniaus karinės apygardos vadas Muravjovas. Buvo suimtas kun. A. Tatarė. Bizūnais išplakti miesto burmistras, sekretorius ir 10 pirklų bei rabinas. Lenkų vaistininką sušaudė. Knygoje ypatingas dėmesys skirtas prekių kontrabandai iš Prūsijos, o svarbiausia — lietuviškos spaudos gabenimui ir

jos paskleidimui. Daug pavardžių, žydiškų ir lietuviškų. Aštuntajame dešimtmetyje augo šakių žydų emigracija Ameriką ir Angliją, o juos sekė ir apylinkių lietuviai. Bent trys knygos puslapiai skirti daktarui Vincui Kudirkai šakiuose. Jam būvę sunku konkuruoti su gydytoju Šukoniu, nors imdaves iš savo pacientų 2-3 kartus mažiau. Kudirka vadino šakius „žydpile“. Pajoje šimtmečio pabaigoje šakiuose apsigyveno dar keli lietuviai inteligentai.

Pirmajai nepriklausomybei knygoje skirta apie ketvirtadalis pagrindinio teksto. 1919 m. šakių apylinkė davė nemažai savanorių kariuomenei, su savais drabužiais ir su savu apavu. Miestas sparciai lietuvejo. 1923 m. surašyme 2,479 gyventojai (tik pusė jų žydai). Įkurta kooperatyvų, draugijų, knygynas. Vis daugiau senų prastų trobesių pakeista geresniais, sutvarkytos gatvės. Nubrežti miestui plėsimui planai. 1939 m. pastatyta, jau tada zinomo architektų Vytauto Žemkalnio suprojektuota mūrinė parapijinė bažnyčia. Tasai projektas, kiek kitoks, padarytas penkėtu metų anksčiau, bet buvo užkliuvęs šakių miesto statybos taryboje. Pasiūlyta architektui „išbalansuoti“ bažnyčios ir bokšto mases, nes itališko pavyzdžio kampanila atrodė per

aukšta ir per laiba. Pastatytoji bažnyčia geriau dera lietuviškame peizaže, su stambesniu bokštu.

Okupacijų laikotarpiui skirta beveik trečdalis teksto, o nepriklausomybei po Sąjūdžio — apie dešimtadalis. Panašrinėtas miesto planas, jo išplėtimas, daug statybų — ir jų klaidos, dabar nebeįsitaikomos. Šiandien šakių miestą iliustruoti naujomis nuotraukomis. Daugiau negu trečdalis visos knygos skirta moksliniam bagažui. Yra net 1,619 paaiškinimų ar nuorodų į panaudotus šaltinius. Išspausdinta smulkia šakių chronologija (faktai ir įvykiai), iš viso 12 puslapių. Panaudotos literatūros sąrašas išpūdingas — net 25 puslapiai. Pabaigoje trumpos santraukos anglų ir vokiečių kalba. Žinoma, yra asmenvardžių ir vietovardžių rodyklės.

Iš „Lietuvių enciklopedijos“ 37-tojo (Papildymo) tomo žinoma, kad šakiuose yra gimę keli žymūs šakių žmonės: dr. Arūnas Liulevičius, inž. dr. Kęstutis Keblys, prof. Rimas Vaičiūnas.

Man atrodo, kad šakių monografija pranoksta to autoriaus kitas puikias knygas. Žinoma apie jo didelius užmojus Lietuvos tūkstantmečiui atžymėti. Linkime ištvermes ir sėkmes.

Jurgis Gimbutas

Zanavykų sostinė Šakiai iš lektuvo. Nuotr. Gedimino Jokūbaičio

Per Lietuvą su daina ir armonika

Vyresnės kartos užsienio lietuviai turbūt dar nepamiršo su dainomis ir armonika nepriklausomos Lietuvos laikais per Lietuvą keliausio, per radiją dažnai girdėto Pupų Dėdės (jo tikroji pavardė — Petras Biržys). Linksmomis ir kanzdžiomis dainomis jis apdainavo to meto miesto ir kaimo gyvenimą, pašėpdavo žmonių ydas, netikusius valdininkus.

Tik paskutiniaisiais Pupų Dėdės gyvenimo metais paaiškėjo, kad jis rašė savo atsiminimus. Prie sovietų valdžios norėjo juos išleisti, bet valdžia uždraudė, negalėdama jam atleisti už sovietų okupaciją išpranašavusios, visur greit paplitusios jo dainos žodžius „Vilnius mūsų, o mes rusų“ (Sovietų Sąjungai 1939 metais grąžinus Vilnių ir jo kraštą).

Sovietmečiui skurdę gyvenusių ir 1970 m. Vilniuje mirusių Pupų Dėdės — Petro Biržio rankraščius suradęs ir parengęs rašytojas ir vertėjas Teodoras Četruskas „Vagos“ leidykloje neseniai išleido tų atsiminimų knygą *Pupų Dėdė*.

Atsiminimų knygą Pupų Dėdė pradeda nuo vaikystės, nuo gimtojo Liudiškių kaimo, savo šeimos. Gražiai aprašo naktigones, vakarones, kitus tuometinio kaimo papročius ir būdus. Pasak knygos įvadą parašiusio rašytojo Romo Sadausko, tie Aukštaitijos kaimo buities aprašymai papildė Mikalojaus Katkaus *Balanos gaidynę*, kitus etnografinės beletistikos korinius.

Vaidžiai aprašyti jo pradiniai mokslai Ūtenos keturklasėje mokykloje, susitikimai su Anykščių gyvenusiu rašytoju Vienuoliu. Iš atsiminimų atsiskleidžia jaunojo Petro gyvenimas Voroneže, kur per Pirmąjį pasaulinį karą jis pasitraukė su kitais lietuvišiais. O grįžęs įstojė į tuomet susikūrusios nepriklausomos Lietuvos kariuomenę, mokėsi Kauno karininkų mokykloje. Vaidžiai, su humoro gaidėle, aprašo S. Raštikį, Musteikį, kitus karininkus, o taip pat savo išdaigas. Nenuoramai, pokštiniškai Biržiui triukšmingai baigėsi karininko karjera, kaip ir jo kelionė į Ameriką, kurios valdininkai vieną gražią dieną šiam neramiam lietuviui nupirko bilietą ir paliepė važiuoti namo.

Įdomūs ir tie atsiminimų knygos puslapiai, kuriuose Pupų Dėdė aprašo programas Kauno Radijone, į kurį, laikiniosios sostinės gatvėje sutikęs jauną plevėšą, pakvietė su armonika ateiti Liudas Gira. Kartu su Marcelluke, Roza-

liuke Pupų Dėdės dainuoja mos dainos ir kupletai radijo bangomis ilgai sklido po visą Lietuvą. Jis pliekdavo ir aukštus valdžios pareigūnus. Štai kaip knygoje autorius aprašo vieną savo triuką: „Zosės Smetonienės svainis, ministras pirmininkas Juozas Tubelis pasistatė gražioje vietoje, Žaliakalnyje, namus. Aš ir užgiedojau:

*Tūbel, Tūbel, Tūbeliukai
Tau užaugo trys namukai.
Iš kur litų tiek turėjai,
Gal su Jadze išpėrejai.*

Paaiškinsiu: Tūbelio žmona — Smetonienės sesuo Jadvyga Chodakauskaitė. Šlept man už tai tris mėnesius kalėjus.

Panašius atsitikimų būta, su programomis keliaujant po Lietuvos miestelius, bažnytkaimius ir kaimus. „Visur buvau labai šiltai sutinkamas ir visur susilaukdavau ilgai trunkančių plojimų“, — rašė Pupų Dėdė. Užtat kartą už tiesių žodį išsivedė Šiluvos policijos nuovados viršininkas, Širvintų klebonas. Dygiu žodžiu Pupų Dėdė pliekdavo

lebautojus, liežuvautojus, intrigantas. Vieną tokią, plačiai paplitusią ir į atsiminimų knygą įdėtą dainelę čia pridėdu. Ją turbūt prisimins senesnieji *Draugo* skaitytojai.

Pupų Dėdės dainos buvo įrašomos į plokšteles. Atsiminimų autorius aprašo savo keliones į Londoną, Rygą, kur įrašydavo jo dainas. Žinovai paskaičiavo, kad Pupų Dėdės įdainuotų plokštelių buvo išleista net daugiau, negu Kipro Petrausko.

Savo atsiminimuose Pupų Dėdė aprašo ir Lietuvos cirko kūrimąsi. Jį gerai pažinojo, nes cirkams rašė kupletus. Pelnymasis duoną vokiečių okupacijos metais Kaune, prie turgavietės, jis taip pat buvo susikalęs Pupų Dėdės pastogę, kurioje savo cirko programomis linksmo tuomet sunkiai gyvenančius kauniečius, ramino jiems širdis.

Rusams okupavus Lietuvą, nutilo Pupų Dėdės dainos, o jis pats buvo nustumtas į užmaršį. Manau, kad iš užmaršties atgauti Pupų Dėdę padės T. Četrusko parengta ir „Vagos“ leidyklos gražiai, su iliustracijomis išleista jo atsiminimų knyga.

Algimantas Antanas
Naujokaitis

„Tėvynės garsų“ sukaktis!

Šiandien, t.y., rugsejo 11 d. „Tėvynės garsų“ radijo laidos, girdimos Clevelande ir apylinkėse, švenčia 60 metų sukaktį. Sveikiname lietuviškąsias radijo laidas ir jų dabartinę vedėją Aldoną Stempužienę, linkėdami ilgų, sėkmingų ir kūrybingų metų!

Iš Pupų Dėdės repertuaro

DAINA

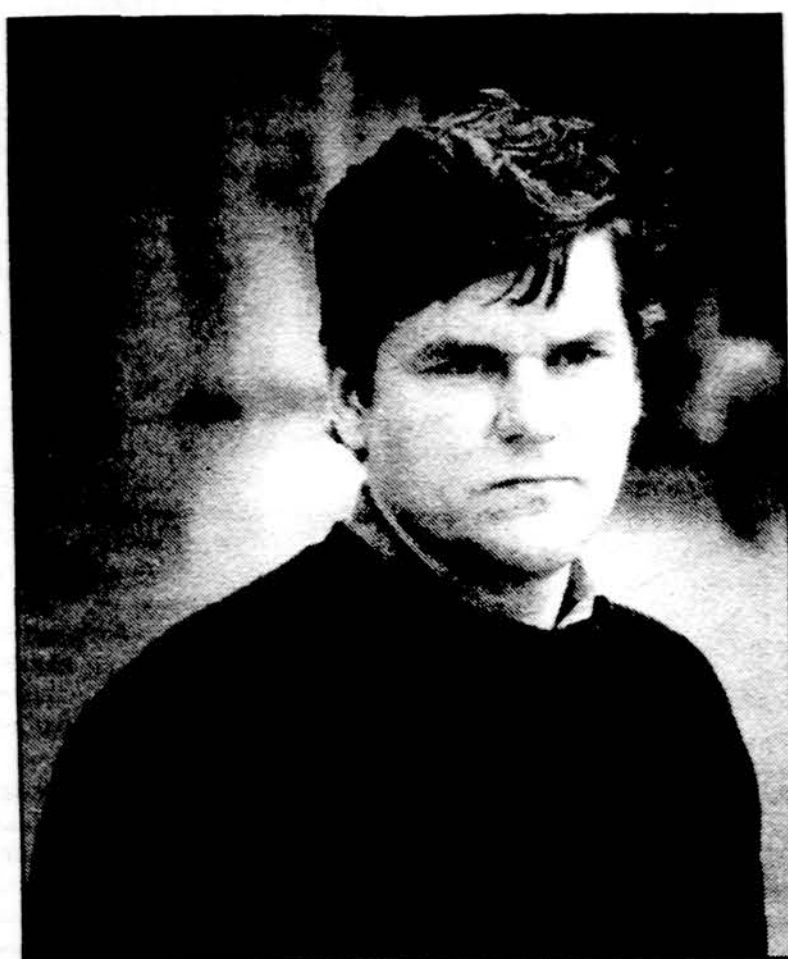
*Prašom klausyti visi susėdę,
Ką uždainuos jums tas Pupų Dėdė.
Blogo yr ūky, tai visi žino,
O dėl to geriam alų ir vyną.*

*O restoranai pilni net lūžta,
Kaipgi negrius mums ūkiška gūžta.
Nors gražus namas jau pastatytas,
Bet vekseliukais jis aplipdytas.*

*Viską padarė, rodos, naminė,
Arba grynoji ir valstybinė.
Blogo, kai nėra žmoguje saiko,
Per daug burnelę ragauti nesveika.*

*Ir mandagumo išsimokinom,
Net ir elgetą ponu vadinam,
Tiktai dar pykčio mes nesuvaldom,
Viens kitam galvą dėl nieko skaldom.*

*Nustokim bartis ir aimanuoti,
Imkim dėl nieko nebedejuoti,
Užmirškim blogą, matykim gera,
Tai geram žmogui tinka ir dera.*

Saulius Žukas.

Plinta semiotinės idėjos

Vilniaus universiteto A. J. Greimo studijų centro vadovas Saulius Žukas apdovanotas Prancūzijos valstybiniu apdovanojimu — ordinu „Už nuopelnus“. Tai patvirtinimas, kad Vilniuje įkurtas Algirdo Juliaus Greimo studijų centras, skirtas daugiausia semiotikai, įvairių tekstų, net kino kūrinių analizei, yra išskirtinis humanitarinis sambūris ne tik Lietuvoje, bet ir Vidurio bei Rytų Europoje.

Paprašėme S. Žuko apibūdinti A. J. Greimo centro veiklą, atsakyti į kelis klausimus.

— Kada ir kaip Lietuvoje susikūrė A. J. Greimo studijų centras?

— A. J. Greimo semiotinių tyrimų ir studijų centras, — toks jo tikslus pavadinimas — veikia Vilniaus universitete prie Literatūros teorijos katedros. Centro veikloje dalyvauja trys moksliniai darbuotojai: prof. Kęstutis Nastopka, docentas Arūnas Sverdiolas ir aš. Centras buvo įkurtas tuoj po A. J. Greimo mirties 1992 metais, kai Vilniaus universitete suorganizavome tarptautinę konferenciją „Kasdienybės estetika Europoje“, kurią suvaziavo didelė grupė A. J. Greimo mokinių ir bendradarbių iš Paryžiaus ir kitų Europos mokslinių centrų.

— Ko studentai išmoka A. J. Greimo centre, kokie studijų metodai?

— A. J. Greimo centras užsiima mokymu ir moksliniais tyrimais. Mūsų auditoriją sudaro įvairių lygių studentai (daugiausia magistrantai), doktorantai, seminaruose dažnai dalyvauja ir dėstytojai. Visi jie nebūtinai dirba ir studijuoja Vilniaus universitete, — nuolatiniai mūsų klausytojai yra Dailės akademijos doktorantai, Pedagoginio universiteto atstovai. Laukiamas išėjusių lietuvių akademinių jaunimas. Taigi centras yra atviras visoms specialybėms ir disciplinoms. Mūsų mokymo programa orientuota į teorinius atskirų disciplinų aspektus, specialiai yra apmokoma semiotinės teksto analizės metodikos, bet greta akcentuojama skirtingų pozicijų ir analizuojama teksta galimybė. Veikia nuolatiniai filosofijos seminarai. Bet svarbiausiuoju laikyčiau tradicinį ketvirtadienio Tarpdisciplininių seminarą, kuris kiekvienais metais skiriamas vis naujai temai. Pavyzdžiui, analizavome dialogo problemą, jau dvejus metus

skyrėme įvairiems vizualumo, vaizdo kūrimo aspektams, šiemet aptarsime iš dalies giminingą juslių raiškos problematiką (ne tik matymas, bet ir girdėjimas, skonis, uoslė, lytėjimas).

Mūsų seminarai yra atviri, juose dalyvauja ir laisvi klausytojai, o pagedaujantys skaito referatus ir gali gauti krepdus už atliktą darbą. Pagrindinis mūsų tikslas ugdyti atidesnį teksto supratimą, mokytį skaityti ne vien žodinius, bet ir vizualinius tekstus (fotografijas, tapybos darbus, kino medžiagą, architektūrą). Šia prasme studijų dalyviai įgyja gerokai platerį požiūrį į aptariamus dalykus, stengiamės įveikti humanitarinių ir socialinių disciplinų susiskaldymą, kviečiame įvairių pažiūrų atstovus dialogui.

— Jūs vadovaujate vienai iš prestižinių leidyklų „Baltos lankos“. Kokius leidinius, susijusius su A. J. Greimu ir semiotika leidžia ši leidykla?

— „Baltų lankų“ leidybos programos susiliecia su A. J. Greimo centro interesais, mes leidžiame testinį leidinį A. J. Greimo centro studijos, dalis diskusijose iškeltų problemų vienai ar kitaip nušviečiama „Baltų lankų“ žurnale. Ruošiamės A. J. Greimo raštų leidimui. O semiotinių idėjų šiandien jau yra daug kur, net ir mūsų leidžiamose literatūros istorijos knygelėse.

— Kokios A. J. Greimo studijų centro perspektyvos?

— Apie A. J. Greimo centro perspektyvas šandien nėra lengva kalbėti. Penkerius metus buvome finansuojami Sorosio fondo, dabar ši parama nutrūko, tad labai apribotas vizituojančių profesorų kvietimas, mūsų pačių dalyvavimas konferencijose užsienyje, susiaurės ir leidybiniai projektai ar seminarinės bibliotekos papildymai. Svarbu būtų rasti naujus finansavimo šaltinius „Baltų lankų“ akademinei vasaros stovyklai Druskininkuose, į kurią kviečiame akademinių jaunimą iš visų Lietuvos aukštųjų mokyklų, ir šiemet jau buvome susirinkę dešimtą kartą. Semiotinės idėjos Lietuvoje, pasakytiau, yra gana populiarios, bet reikėtų kalbėti kiek abstrakčiau, — teorinis galvojimas yra gana populiarius, centro veiklos dalyviai ar Druskininkų stovyklautojais jau buvo nemaža gabių ir iniciatyvų žmonių.

Darius ir Girėnas Balzeko muziejuje

Rugsejo 19 d. įvyks Stepono Dariaus ir Stasio Girėno paminklo Čikagoje atnaujinimo iškilmes. Norintius, daugiau sužinoti apie šiuos du lakūnus, kviečiame apsilankyti Balzeko Lietuvių kultūros muziejuje, kur yra surinkta ir eksponuojama daug įdomios archyvinės medžiagos.

Didžioji dalis S. Dariaus ir S. Girėno archyvo sudaryta iš asmeninio ir profesinio kapitono S. Dariaus archyvo, kurį jo šeima perdavė saugoti į muziejų 1969-1972 metais. Vėliau archyvą papildė eksponatai, gauti iš kitų šaltinių. Archyvas vertingas tuo, kad detalai dokumentuoja S. Dariaus jaunystę Jungtinėse Valstijose ir Lietuvoje bei abiejų lakūnų pasiruošimą skrydžiui per Atlantą į Lietuvą.

S. Dariaus ir S. Girėno archyvas ir ekspozicija Balzeko Lietuvių kultūros muziejuje buvo sutvarkyti ir paruošti buvusio muziejaus vykdomojo direktoriaus Valentino Ramonio. Jis suskirstė archyvą į keletą grupių pagal laikotarpius: S. Dariaus jaunystę Amerikoje ir dalyvavimą Pirmajame pasauliniame kare Prancūzijoje iki išvykimo savanorių į Lietuvą 1920 m.; S. Dariaus gyvenimas Lietuvoje ir veikla Lietuvos kariuomenėje bei Oro pajėgose iki 1927 m.; S. Dariaus gyvenimas Amerikoje ir pasiruošimas skrydžiui į Lietuvą su S. Girėnu 1933 m. liepos mėn.; papildoma medžiaga apie S. Darius ir S. Girėną nuo 1933 m. iki dabar.

Archyvą sudaro apie 3,000 eksponatų: laiški, dokumentai, rankraščiai, fotografijos, žemėlapiai, laikračių straipsniai, asmeniniai daiktai, tarp kurių yra ir S. Dariaus Amerikos Lietuvių legiono uniforma. Keletas įdomesnių archyvo eksponatų: Purple Heart medalis ir pažymėjimas, kuriais S. Darius buvo apdovanotas už sužeidimus Pirmojo pasaulinio karo metu, S. Dariaus aviacinis dienynas, kuriame paskutinis įrašas padarytas 1933 m. liepos 13 d., t.y. prieš dvi dienas iki tragiškos lakūnų žūties, S. Dariaus sesers L. Našlėnienės laiškas iš Kauno kitai seseriai K. Stulpinienėi Čikagoje, parašytas 1933 m. liepos 23 d., t.y. po šešių dienų nuo lakūnų žuvimo, kuriame minucijų tikslumu aprašomas lakūnų palaikų atvežimas į Kauną ir palaidojimas, kiti unikali, niekur neskelbti dokumentai.

Daug šio archyvo medžiagos pasakoja ir apie paminklo statybą Marquette Parke, Čikagoje.

Kviečiame visus, ypač neseniai iš Lietuvos atvykusius, besidomintius garsiaisiais Lietuvos lakūnais ir jų skrydžiu per Atlantą, apsilankyti Balzeko Lietuvių kultūros muziejuje. Muziejus veikia septynias dienas per savaitę nuo 10 val. ryto iki 4 val. popiet. Adresas: 6500 South Pulaski Road, Chicago, IL, telefonas 773-582-6500.

Karėlė Vaitkutė

Dariaus ir Girėno paminklo detalė Čikagos Marquette Parke. Nuotr. Rūtos Daukienės

Lėlės garsina Lietuvą

Esame pratę prie Lietuvos menininkų gastrolių Amerikoje — girdime chorus, solistus, muzikus — tačiau tokia originali meno apraška, kaip lėlių teatras, yra įdomi naujovė. Amerikos Texas valstijoje labai sėkmingai gastroliavo Vilniaus „Lėlės“ teatras, pernai šventės savo įkūrimo 40 metų jubiliejų. Onutė Pučkoriūtė, viena jo pagrindinių aktorė, atvyko į Clevelandą, tai nutariau su ja padaryti pokalbį mūsų spaudoje apie „Lėlės“ teatro gastroles Amerikoje, vykusias tarp liepos 22 ir rugpjūčio 16 dienos. Jos apsilankymo metu buvo malonu stebėti puikiai pagamintą vaizdajuostę, kurioje Onutė vaidino „Akimirkos“ pastatyme, minint Puškino gimimo dviejų šimtų metų jubiliejų.

1956 metais gimusi Telsiuose, inžinieriaus ir laikraščio redakcijos darbuotojos šeimo-

Tai ir yra mūsų perspektyva. — Ačiū už atsakymus.

Kalbėjosi Algimantas A. Naujokaitis

je, kurioje taip pat yra menininkų, tapytojų ir grafikos meno specialistų. Onutė nuo ankstyviausių vaikystės dienų domėjosi bažnytinėmis apeigomis, procesijomis. Žavėjosi vargonų muzika, o šventorių vadino savo „kiemu“, kuriame prasidėjo jos pirmieji imitacijos bandymai. Baigus vidurinę mokyklą, ji 1975 metais įstojo į Vilniaus konservatoriją ir po paskutinio egzamino 1978 metais pasirinko kursą, kuriame ruošiamasi lėlių teatrui. Mokytojas buvo Vitalijus Možu- ras, kuris, kartu su steigėju Baliiu Lukošiumi, „Lėlė“ iškėlė į aukštą meninį lygį ir išgarsino plačiai už Lietuvos ribų, sėkmingai gastroliavus Indijoje, Etijopijoje, Alžyre, Anglijoje, Danijoje, Vokietijoje, Lenkijoje, Rusijoje, o 1996 metais „Lėlė“ atliko programą New Yorko lietuvių Kultūros židny. Onutė šį rudenį mini savo darbo 20 metų jubiliejų „Lėlės“ teatre.

„Lėlės“ teatro gastroles „Cirkas yra cirkas“ Texas valstijos

Dalis „Lėlės“ teatro aktorių. Iš kairės: Ona Pučkoriūtė, Elmira Grybauskaitė ir Elvyra Piškinaitė.

Houston mieste buvo vietinėje spaudoje labai išgarsintos ir aprašytos su labai palankiais komentarais. Prie sėkmingo „Lėlės“ pasirodymo daug prisidėjo Texas Lietuvių Bendruomenė. Edmina Bulotienė, kurios iniciatyva buvo iškviesta „Lėlė“, davė pokalbių spaudai, taip pat daug padėjo Algis Pliodzinskas ir eilė kitų LB talkininkų. Huntsville Sam Houston Valstybinio universiteto teatre „Lėlė“ pirmą kartą su dviem spektakliais pasirodė liepos 24 dieną, liepos 26 dieną davė uždarg labdaros spektaklį vėžiui sergantiems vaikams MD Anderson vėžio institute; 27 ir 31 d. Houston teatre davė dešimtį spektaklių: rugpjūčio 1 dieną vieną kartą suvaidino Galvestono pamario teatre; rugpjūčio 3-4 d. Sv. Marijos saleje San Antonio mieste pasirodė su keturiais spektakliais, rugpjūčio 6, 7 ir 8 d. Austin jaunimo teatre vaidino šešis kartus. Spaudoje buvo daug palankių recenzijų ir „Lėlės“ teatro istorijos faktų, buvo daug rašoma apie „Lėlės“ teatro pasirodymus, jo istoriją, nuolat minima Lietuva ir Vilnius. Vienas kritikas pabrėžė, kad žiūrovai buvo spektakliais sužavėti, juokėsi iki ašarų, išgyvendami lėlių istorijas ir nelaimės. Jis trumpai aprašė „veikėjų“ nuotykius, nuo lizdo nerandancios gegužės, su varluke susidragavusiu klounu, ir kitus. Jis tuos vaidinimus aptarė, kaip jaudinančių ir originalų kūrybinį procesą, kuriame atsispindi Lietuvos liaudies menas ir kūryba, taip pat paminėdamas pirmą „Lėlės“ pasirodymą su 1958 metais pastatyta „Eglės, žalčių karalienės“ legenda.

Atrodo, kad vietiniai lietuviai spaudai suteikė daug originalios ir istorinės informacijos apie Lietuvą. Svarbu paminėti, kad visi vaidinimai vyksta anglų kalba, nes, jei būtų tik lietuviškai, žiūrovai nesuprastų nei minties, nei turinio. Tai tikrai labai gerai apgalvota. Rugpjūčio 14 dieną „Lėlė“ gastroliavo Čikagos Jaunimo centre, o rugpjūčio 15 dieną pasirodė su spektakliu Pasaulio lietuvių centre Lemonte. Už man suteiktą informaciją ir medžiagą esu labai dėkinga Onutei Pučkoriutei, kurios vaidybinį talentą turėjau progą stebėti Clevelande kelių gegužinių progomis.

Jei retai teuztinkame placioje žiniasklaidoje Lietuvos vardą, tai turime būti dėkingi „Lėlės“ teatrui ir Texas valstijos Lietuvių Bendruomenės veikėjams, kad tokie sėkmingi pasirodymai plačiai publikai daug prisidėjo prie Lietuvos

vardo garsinimo, nes eilinis Amerikos pilietis mažai tirdžiaugsmu. Valio „Lėlės“ teatrusipazines su Baltijos valstybių brutaliu okupcijos trage-

Aurelija M. Balašaitienė

Onutė Pučkoriūtė Clevelande, sambūrio „Gijos“ gegužinėje liepos 17 d. Nuotr. Lino Johansono

Rima Žukauskaitė ir Jonas Variakojis „Žaltvykslės“ teatro repeticijoje.

Neseniai JAV LB Kultūros tarybos pastangomis Čikagoje sukurto teatro „Žaltvykslė“ Vaikišio pjesės „Tuščios pastangos“ repeticijoje: Irena Kazačenkaitė ir Pranciškus Ivinskis. Premjera įvyks rugsejo 19 d., sekmadienį, Jaunimo centre. Režisierė Audrė Budryte.